

УДК 343.13

*І. Г. Голуб**провідний спеціаліст**відділу організації та контролю за виконанням рішень**управління державної виконавчої служби**Головного управління юстиції у Рівненській області*

НОВІ ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЗГІДНО З КПК 2012 РОКУ

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, що введений в дію з 19 листопада 2012 року, запобіжними заходами є: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. Також тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи. До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, крім цих запобіжних заходів, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (відповідно до ст. 493 Кримінального процесуального кодексу України). Запобіжні заходи є заходами забезпечення кримінального провадження.

Запобіжні заходи – це частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їхніх особистих прав [4, с. 130]. Це заходи процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного та обвинуваченого, які за наявності підстав та в

© Голуб І. Г., 2013

© Національний університет "Острозька академія", 2013

порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки [5, с. 401]. У кримінальному судочинстві дотримання прав і свобод особи має специфічний характер, оскільки закон дозволяє застосування заходів обмеження цих прав і свобод у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку – в тому числі через застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Примус визначають як процес обмеження індивідуальної волі шляхом зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб примусити індивіда зробити щось або утриматися від яких-небудь дій [6, с. 10] Відповідно до державної політики, направленої на гуманізацію кримінального процесуального законодавства виникає необхідність впровадження єдиних, наближених до європейських стандартів застосування запобіжних заходів.

Заходи процесуального примусу (забезпечення кримінального провадження) відрізняються від інших заходів державного примусу тим, що вони "застосовуються компетентними органами і в межах своїх повноважень відносно осіб, які беруть участь у справі, та неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального судочинства та застосовуються при наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість" [7, с. 325-326].

За своєю правовою природою запобіжні заходи є примусовими засобами, що застосовуються до особи, коли вона ще не визнана винною у вчиненні злочину.

Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю, а відповідно до ст. 28 Конституції України - ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Отже, керуючись принципом презумпції невинуватості, до таких осіб слід застосовувати запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням волі з врахуванням вищезазначених норм права. Як зазначає В. О. Попелюшко, "справжній принцип презумпції невинуватості для усіх без винятку, а для слідчого, прокурора, судді особливо і обов'язково, є правилом їх поведінки, згідно з яким їм забороняється поступати з обвинуваченим як із злочинцем до моменту, поки не набере законної сили обвинувальний вирок суду, що означає нормальне взаємовідношення між ними як між людьми рівними; що обвинувачений упродовж усього провадження кримінальної справи до цього моменту не повинен відповідати за діяння, у вчиненні якого його поки-що тільки обвинувачують, утриманням під вартою; що державний (процесуальний) примус під час кримінального провадження може застосовуватися лише в тій мірі і лише настільки, наскільки це необхідно для того (виходячи виключно із його поведінки під час кримінального провадження), щоби він міг постати перед судом" [9].

Відхилення від букви закону може призвести до суттєвого ущемлення конституційних прав і свобод громадян та знецінення гуманістичного принципу як такого. Тож питання про роль і місце запобіжних заходів у кримінальному судочинстві тісно пов'язане з гарантіями захисту особи у кримінальному процесі [10]. Також є інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України "про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового

провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України" від 04.04.2013 року, в якому вказано, що запобіжні заходи, затримання у кримінальному провадженні застосовуються тільки з метою та за наявності підстав, визначених ст. 177 КПК. Слідчому судді, суду слід враховувати, що рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного інтересу (визначеним у Кримінальному процесуальному кодексі конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [11].

Мета цієї статті наступна: на основі вивчення доктринальних поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених, системного аналізу норм Кримінального процесуального кодексу 2012 року та інших нормативних актів визначити тенденції нового кримінального процесуального законодавства щодо захисту прав і свобод особи при застосуванні запобіжних заходів, а також з'ясувати проблемні питання при застосуванні окремих запобіжних заходів.

У науці кримінального процесу дослідженню як теоретичних питань, пов'язаних із визначенням поняття та особливостей застосування запобіжних заходів як заходів забезпечення кримінального провадження (процесуального примусу), так і практичних проблем їх застосування, присвячена значна увага. Зокрема, вказані питання висвітлюються у працях радянських вчених-процесуалістів І. Л. Петрухіна, В. С. Чистякова, З. Д. Єнікеева, З. Ф. Ковриги, та українських В. В. Назарова, О. П. Кучинської, П. П. Пилипчук, С. В. Пастушенко, О. Є. Омельченко, В. О. Попелюшка, А. В. Молдована, Ю. П. Аленіна, Ю. М. Грошевого, Є. Г.

Коваленка, В. Т. Маляренка, О. Б. Муравіна, В. С. Зеленецького, В. В. Рожкової та інших.

Зосередившись на заходах забезпечення кримінального провадження, їх можна класифікувати, виходячи з обмеження конституційних прав громадян, на наступні види:

1. Заходи, які обмежують суспільне і приватне життя громадян (до них слід віднести виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів.

2. Заходи, які обмежують майнові права громадян (накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна).

3. Заходи, які обмежують свободу пересування громадян (особисте зобов'язання, домашній арешт, особиста порука, застава).

4. Заходи, які обмежують особисту свободу громадян (затримання та тримання під вартою) [12].

Отже, запобіжні заходи є заходами забезпечення кримінального провадження, які обмежують свободу пересування громадян або обмежують особисту свободу громадян, а тому надмірне їх використання може завдати значної шкоди.

На сьогоднішній день в галузі кримінального процесуального права є низка практичних та теоретичних проблем щодо заходів забезпечення кримінального провадження, що потребують ґрунтовного вивчення та аналізу. Необхідність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження в Україні зумовили запровадження нових запобіжних заходів в кримінальному процесуальному законодавстві – особистого зобов'язання та домашнього арешту. Також у порівнянні з Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року, інші заходи

забезпечення кримінального провадження зазнали суттєвих змін, зокрема затримання з метою приводу.

Щодо особистого зобов'язання, то в українській правовій спільноті існує думка, що особисте зобов'язання по суті є альтернативою підписки про невиїзд, яка була передбачена КПК України 1960 року [13]. Але є ряд певних особливостей, на які треба звернути увагу. Підписка про невиїзд полягає у відібранні від підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися із зареєстрованого місця проживання чи перебування або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого (відповідно до ч. 1 ст. 151 Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960). При застосуванні підписки про невиїзд особа в примусовому порядку втрачала на певний час свободу пересування [14, с. 386-387]. Але свобода переміщення в межах даного населеного пункту не обмежувалася, а ніяких інших обмежень для осіб, що дали підписку про невиїзд, законом не було встановлено.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року, особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, а саме прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором: прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею

із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю. Наведений перелік обов'язків, що можуть покладатися на підозрюваного, обвинуваченого, є вичерпним [5, с. 406]. Отже, перелік обов'язків покладених на підозрюваного, обвинуваченого, є значно ширшим, але водночас вичерпним. Серед інших теоретичних та практичних питань треба звернути увагу також на покладення на підозрюваного (обвинуваченого) особистого зобов'язання носити електронний засіб контролю. Порядок застосування електронних засобів контролю передбачає такі ЕЗК: електронний браслет, мобільний контрольний пристрій, персональний трекер (відповідно до Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, затверджене наказом МВС України 09.08.2012 року № 696). Дане питання потребує детального аналізу.

Особиста порука полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до статті 194 Кримінального процесуального кодексу і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу. Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу

довіру. У Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року кількість поручителів визначалася слідчим, але їх не могло бути менше двох.

Що стосується домашнього арешту, то це питання є найменш вивченим та найбільш спірним. У суспільстві та юридичній спільноті поширена думка, що домашній арешт - це новий запобіжний захід, так як цей запобіжний захід не був передбачений Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року. Насправді ж практика застосування домашнього арешту як запобіжного заходу на теренах України має глибоке історичне коріння. Як запобіжний захід домашній арешт існував у Росії ще з часів Статуту кримінального судочинства 1864 р. Слід відзначити, що КПК УСРР 1922 року передбачав домашній арешт як запобіжний захід – обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варті чи без такої. І як свідчить історія становлення кримінального судочинства нашої держави, даний вид процесуального примусу був досить дієвим. Проте в Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. даний запобіжний захід не ввійшов. Всі практичні напрацювання застосування домашнього арешту як заходу процесуального примусу, зважаючи на нові історичні реалії, на сьогоднішній день не можуть повністю використовуватися. Але і зважаючи на змінені історичні реалії, вивчення цього питання є актуальним. Адже домашній арешт як захід процесуального примусу успішно використовують Латвія, Литва, Німеччина, Росія, Швеція та багато інших держав світу.

Застосування домашнього арешту як заходу процесуального примусу має ряд переваг. Домашній арешт є більш гуманним, та заподіює менше шкоди людині і суспільству в контексті збереження фізичного і психологічного благополуччя підозрюваного або обвинуваченого. Цей

захід процесуального примусу відповідає світовим тенденціям у галузі прав людини.

Відповідно до положень діючого Кримінального процесуального кодексу, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження. Домашній арешт як запобіжний захід має низку переваг. Поряд з тим, що особа усвідомлює невідворотність покарання, домашній арешт дає можливість підозрюваному, обвинуваченому зберегти соціальні та сімейні зв'язки, а в деяких випадках і продовжити працювати та забезпечувати свою родину. Особливо актуальним це є у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений є єдиним годувальником у родині.

З психологічної точки зору домашній арешт для особи, до якої він застосовується, та членів сім'ї такої особи є менш стресовим і психологічно травмуючим запобіжним заходом, оскільки підозрюваний (обвинувачений) буде проживати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування з родиною (що є дуже важливим, зокрема у випадках коли у родині є малолітні діти або особи, що потребують стороннього догляду), заняття спортом, користування мультимедійною технікою та звичними для себе зручностями щоденного життя тощо.

Окрім цього ще є ряд теоретичних питань, пов'язаних з визначенням поняття та особливостей застосування домашнього арешту, і практичних

проблем застосування цього запобіжного заходу. Зокрема, є багато неточностей у п. 5 ст. 181 чинного КПК України – працівники органу внутрішніх справ з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю.

Відповідно до цієї норми, є неврегульованим механізм контролю працівниками органу внутрішніх справ за поведінкою підозрюваного чи обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом. Виникає багато питань щодо обмежень прав працівників органів внутрішніх справ з метою забезпечення дотримання прав та свобод осіб, що спільно проживають з підозрюваним, обвинуваченим. Є певні практичні та теоретичні питання і щодо використання електронних засобів контролю, які теж потребують детального вивчення.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що сьогодні у КПК України щодо заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів є ряд теоретичних питань та практичних проблем, що стосуються як визначення понять, класифікації, особливостей цих заходів, так і суто практичних питань застосування норм кримінального процесуального права у відповідності до основоположних принципів права, дотримання прав та свобод громадян, дотримання міжнародних норм та правил щодо вищезазначених питань. Загальні правила застосування запобіжних заходів повинні базуватися на положеннях Конституції України та ратифікованих Україною міжнародних правових актах. При застосуванні запобіжних заходів не повинні порушуватися права не тільки підозрюваного чи обвинуваченого, а й права та свободи

інших осіб, зокрема членів родин підозрюваного (обвинуваченого). Зважаючи на новизну та відсутність достатньої правової бази та практики застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів в теорії кримінального процесу це питання потребує доопрацювання. Проблеми застосування запобіжних заходів є актуальними питаннями кримінального процесуального права, тому були, є і будуть предметом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/page2>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
4. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник / Л. М. Лобойко – К.: Істина, 2005. – 456 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
6. Каплунов А. И. Об основных чертах и понятии государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12.
7. Кримінально-процесуальне право України: підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ "Одіссей", 2009. – 816 с.

8. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, затверджене наказом МВС України 09.08.2012 №696 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1503-12>.

9. Попелюшко В. О. Чому конституційну формулу презумпції невинуватості треба змінити / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pvontz.pdf>.

10. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/advokat/2010_7/2010-7-kuchynska.pdf.

11. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html.

12. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому кримінальному процесуальному кодексі України / С. М. Смоков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12ccmpku.pdf>.

13. Цуцкірідзе М. С. Домашній арешт - альтернатива триманню під вартою / М. С. Цуцкірідзе: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dduvs.dp.ua/assets/files/news3/.../8.docx.

14. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: підручник / 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.

Голуб І. Г.

Нові види запобіжних заходів згідно з КПК 2012 року

У статті проаналізовано низку проблемних питань щодо запобіжних заходів та заходів забезпечення кримінального провадження згідно Кримінального процесуального кодексу. Значна увага приділена порівняльному аналізу запобіжних заходів у Кримінально-процесуальному кодексі України від 28 грудня 1960 року та Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 року. Розглянуто теоретичні та практичні проблеми застосування нових видів запобіжних заходів

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, кримінальний процес, примус

Голуб И. Г.

Новые виды мер пресечения согласно УПК 2012

В статье проанализирован ряд проблемных вопросов мер пресечения и мер обеспечения уголовного производства в соответствии с Уголовным процессуальным кодексом. Значительное внимание уделено сравнительному анализу мер пресечения в Уголовно-процессуальном кодексе Украины от 28 декабря 1960 года и Уголовном процессуальном кодексе Украины от 13 апреля 2012 года. Особое внимание уделено теоретическим и практическим проблемам применения новых видов мер пресечения

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, меры пресечения, уголовный процесс, принуждение

Holub I. H.

New types measures of restraint in accordance with the Criminal Procedure Code 2012

A number of problematic issues measures of restraint and measures to ensure the criminal proceedings under the Criminal Procedure Code is analyzed in the paper. Considerable attention is paid to the comparative analysis measures of restraint in the Criminal Procedure Code of Ukraine dated 28 December 1960 and the Criminal Procedure Code of Ukraine on April 13, 2012. Particular attention is paid to theoretical and practical problems concerning application of new measures of restraint

Key words: measures to ensure the criminal proceedings, the measure of restraint, criminal procedure, compulsion